

III.

AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEINEK
ANYAGÁBÓL

Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatvány- gyűjteménye

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye a századforduló óta a legnagyobb XV. századi könyvgyűjtemény hazánkban. Ez a tény önmagában nem érdemelne említést, hiszen más országokban — pl. Angliában, Franciaországban, Ausztriában — is a nemzeti könyvtári funkciót ellátó könyvtárak mondhatják magukénak a legértékesebb ősnymtatvány-gyűjteményeket. Csakhogy az említett országokban lényegesen más körülmények között fejlődtek ki a nagy ősnymtatvány-gyűjtemények, mint hazánkban. A jelentősebb ősnymtatvány-gyűjtemények a legtöbb nyugati országban nagymúltú királyi, vagy fejedelmi könyvtárakban, több évszázados gyűjtőtevékenység eredményeként jöttek létre. A Széchényi Könyvtár esetében az ellenkezője történt: az országos használatra alapított — kevés XV. századi könyvet tartalmazó — hungarica-könyvtárban az állami és társadalmi erők összefogásából, alig egy évszázad alatt fejlődött ki az ország legjelentősebb ősnymtatvány-gyűjteménye.

Amikor *Széchényi* Ferenc gróf 1802-ben hungarica-könyvtárát a nemzetnek felajánlotta, az Európa-szerte észlelhető korabeli törekvéseknek és a hazai művelődési igényeknek tett eleget. A gazdasági és társadalmi fejlődésben Magyarországot megelőző nyugati országokban a XVIII. században alakultak ki a nyilvános nemzeti könyvtárak. A francia királyi könyvtár 1735-ben, a firenzei Magliabechiana 1747-ben, a British Museum könyvtára pedig 1759-ben nyitotta meg kapuit a közönség előtt.¹ A század végén Magyarországon is egyre határozottabb formában vetődött fel a nyilvános nemzeti könyvtár alapításának gondolata, ami az adott hazai körülmények között nemcsak a polgári öntudat és a nemzeti érzés egyik megnyilvánulása volt, hanem az ország évszázadokig nélkülözött közigazgatási és szellemi központjának kiépítésével is összefüggött. A Nagycenkről Pestre felszállított gyűjtemény elhelyezése és használhatósága az első évtizedekben távolról sem volt megfelelő,² a társadalom azonban magáénak tekintette és folyamatosan gyarapította a gyűjteményt. Haladó írók, polgárok és bibliofil nemesek engedték át, illetőleg hagyományozták könyveiket a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó Széchényi Könyvtárra, amelynek állománya 1846-ig megtízszereződött.³

A gyűjtemény fejlődése a XIX. században

Széchényi hungarica-könyvtárában alig negyven ősnymtatvány volt. A művelt főúr nem tartozott a könyvészeti ritkaságokat gyűjtő bibliofilekhez: ős-

nyomtatványainak többségét is magyar vonatkozásuk miatt szerezte meg. Csúpan könyvészeti ritkaságként becsülhető nyomtatvány kevés volt gyűjteményében. Hungarica-ősnymtatványai közül kiemelést érdemel a *III. Frigyes* császár és *Mátyás* király között 1463-ban kötött örökösödési szerződés *Capitel der bericht* kezdetű német kiadása. Az eredeti latin szöveghez hasonlóan ez a kiadás is kolofon nélkül, Johann *Petri* passai nyomdász műhelyében jelent meg.⁴ Minthogy a nyomtatvány címe *Mátyást* fényes emlékezetűnek *Frigyes* császárt viszont még élőnek említi, valószínű, hogy a szerződés latin és német szövegét is *Frigyes* császár adatta közre a Habsburg-ház trónigényének igazolására. A nyomtatvány a *Frigyes* császár és *II. Ulászló* által 1491. november 7-én kötött egyezség szövegét nem tartalmazza, amiből nyilvánvaló, hogy e szerződés megkötése előtt, azaz 1490. április 6-a és 1491. november 7-e között jelenhetett meg.

Széchenyi Ferenc gyűjteményével került a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába az 1484-ben a velencei *Ratdolt*-nyomdában megjelent zágrábi breviarium,⁵ a *Historie von Dracole Waida* egyetlen magyarországi ősnymtatvány-példánya,⁶ valamint a két európai híru középkori ferences író, *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Ozsvát*, beszédgyűjteményeinek XV. századi kiadása.⁷ A XV. században oly népszerű török tárgyú nyomtatványok közül megvolt *Széchenyi* gyűjteményében *Jörg von Nürnberg Nachricht von den Türken* című munkája⁸, a *Tractatus quidam de Turcis*,⁹ valamint *Georgius de Hungaria De moribus Turcorum*-a.¹⁰ Mindhárom mű már a XV. században több ízben megjelent nyomtatásban, s ma sem tekinthető egyik sem kivételes könyvritkaságnak.¹¹ *Georgius de Hungaria De moribus Turcorum*-ával kapcsolatban mégis szinte napjainkig számos téves szerzői meghatározás látott napvilágot a hazai és a külföldi szakirodalomban. Pedig e munka két évtizedes török fogságot szenvedett szerzőjét már a XVI. század elején *Bernardus de Lutemburgo* domonkos szerzetes az erdélyi származású *Georgius de Hungaria*-val, az 1502-ben Rómában elhunyt domonkos szerzetessel azonosította.¹² Ugyanerre az eredményre jutott J. A. B. *Palmer* 1951-ben megjelent tanulmányában, amelyben a *Georgius de Hungaria*-ra és a *Tractatus de moribus Turcorum* szerzői problematikájára vonatkozó irodalom kritikái áttekintését adta.¹³

Széchenyi Ferenc ősnymtatványai között *Cicero De oratore* című munkájának Subiacóban megjelent kiadása volt a legnagyobb könyvészeti érték. Ez a kéziratokhoz hasonló, gondos kiállítású nyomtatvány a Konrad *Sweynheym* és Arnold *Pannartz* által alapított első folyamatosan működő olaszországi nyomdakori terméke: 1465. szeptember 30-a előtt jelent meg, s így könyvtárunk egyik legrégebbi nyomtatványa.¹⁴ Megvolt *Széchenyi* gyűjteményében *Petrarca* műveinek Sebastian *Brant* által sajtó alá rendezett 1496. évi bázeli kiadása,¹⁵ *Jacobus Philippus de Bergamo De claris mulieribus* című munkája az 1497-ben megjelent pompás ferrarai kiadásban,¹⁶ *Aeneas Sylvius Piccolomini Epistolae familiares*¹⁷ és *Franciscus Philelphus Epistolae* címen közreadott levélgyűjteménye,¹⁸ valamint *Ptolemaeus Cosmographia*-ja. Ez utóbbi ugyan nem az ulmi első kiadásban, hanem *Petrus de Turre* római nyomdász 1490-ben, 27 fametszetes térképpel közreadott kiadásában volt meg *Széchenyi* gyűjteményében.¹⁹

Széchenyi Ferenc céltudatos hungarica-gyűjtő tevékenységében külföldi antikváriusokra és hazai munkatársakra egyaránt támaszkodott. 1795-től kezdve egyre több magyar író és tudóst vont be a különösen fontosnak tartott hungarica-művek felkutatásának és megszerzésének nemegyszer bonyolult, sok utánjárást

igénylő munkájába.²⁰ Éveken keresztül számos kísérletet tett az első magyarországi nyomtatvány, az 1473-ban Budán megjelent *Chronica Hungarorum* megvásárlására. 1796-ban felhatalmazta *Kovachich* Márton Györgyöt, hogy bármi áron szerezze meg számára a *Budai Krónika*-t.²¹ *Kovachich* a hazai tudományok művelését elősegítő hungarica-könyvtár kialakításának lelkes szorgalmazója s *Széchenyi* Ferencnek gyűjteménye fejlesztésében egyik legkiválóbb támasza volt. A *Budai Krónika* megvétele ügyében *Jankovich* Miklóssal folytatott tárgyalásokat, *Jankovich* azonban csak egész gyűjteményével együtt lett volna hajlandó megválni a magyar szempontból valóban kivételesen értékes ősnymtatványtól.²² Később *Széchenyi* megbízásából *Báthory* Gábor kutatott Debrecenben, a Kollegium könyvtárában a *Budai Krónika* után, ott azonban nem volt példány belőle.²³ *Széchenyi* magánkönyvtárosa, *Tibolth* Mihály, a müncheni udvari könyvtár első titkárát kereste fel ugyanebben az ügyben. *Jakob Kott* válaszában közölte, hogy a *Chronica Hungarorum* a 300 000 kötetet számláló müncheni könyvtárban sincs meg. Már ő is többekkel levelezett a *Chronica* megszerzése ügyében, s ha előkerülne példány belőle, úgy a müncheni könyvtár 1000 aranyat is szívesen adna érte.²⁴ *Széchenyi* megbízottainak kísérletei mellett *Miller* *Jakab* *Ferdinánd*, a *Széchenyi* Könyvtár első őre is lépéseket tett a mű megszerzése érdekében. 1803. december 20-án, majd 1804. január 20-án felhívást tett közzé a *Zeitschrift von und für Ungern* ban a *Budai Krónika* megvétele tárgyában.²⁵ Ugyanő a nádort is felkérte, hogy csehországi útja alkalmával folytasson tárgyalásokat a prágai könyvtárral a birtokukban levő példány eladására, vagy átengedésére.²⁶ Fáradozásai azonban nem jártak eredménnyel.

A könyvtár kezdeti szerény ősnymtatvány-gyűjteménye az első évtizedektől kezdve folyamatosan gyarapodott. Jó néhány értékes kötet *József nádor* közbenjárása révén, vagy éppen személyes adományaként került a könyvtárba. A nádor annyira fontosnak tartotta a Nemzeti Múzeum sorsát, hogy szinte az egész intézmény gyakorlati vezetését, köztük jelentősebb vételeinek elbírálását fenntartotta magának.²⁷ Az ősnymtatványok gyarapítása szempontjából legjelentősebb hivatali ténykedése az 1812. évhez fűződik. Ez évben *Horvát* *István*, a fiatal történész, az országgyűlés idején Pozsonyban tartózkodott, s az ottani káptalan könyvtárában kutatva felhívta a figyelmet a legrégebb magyar nyelvemléket tartalmazó *Pray*-kódexre.²⁸ A hír hallatára *József nádor* megbízta *Horvát* *Istvánt*, hogy írja össze a káptalani könyvtárban található egyéb értékesebb köteteket. *Horvát* 1812. március 24-én kelt jelentésében tett eleget a megbízásnak. Jelentése alapján a nádor előbb június 30-án, majd szeptember 17-én kéressel fordult a pozsonyi káptalanhoz, hogy az a Nemzeti Múzeum gyarapítása céljából engedje át a jegyzékbe foglalt műveket a *Széchenyi* Könyvtárnak. A káptalan október 21-én hozzájárult a kéréshez, de az akció lebonyolításával megbízott *Horvát* *István* csak 1813 januárjában vette át a könyvtárnak átengedett anyagot.²⁹ A pozsonyi káptalan adománya kéziratok és értékes nyomtatványok között 14 ősnymtatványt foglalt magában: köztük a *Thuróczy*-krónika augsburgi kiadásának egyik példányát, az esztergomi miscskönyv több XV. századi kiadását, az 1499-ben Velencében megjelent pécsi miscskönyvet, *Laskai* *Ozsvát* *Biga salutis*-ának 1498. évi hagenai kiadását, *Temesvári* *Pelbárt* két munkáját, valamint *Jacobus de Voragine* *Legenda aurea*-jának 1488. évi ulmi kiadását.³⁰ A pozsonyi káptalan által átengedett ősnymtatványok közül ritkaságánál fogva érdemel kiemelészt az 1496-ban a nürnbergi *Stuchs*-nyomdában megjelent *Ordinarius*

Strigoniensis,³¹ valamint a pálos rend misekönyvének első kiadása.³² Mindkét ösnyomtatványból ma is csak ez az egy példány van hazánkban.

József nádor személyes adományaként néhány különlegesen becses kötettel gyarapodott az ösnyomtatvány-gyűjtemény. 1812-ben a nádor vásárolta meg a könyvtár számára a *III. Frigyes* császár és *Mátyás* király között kötött örökösödési szerződés *Capitula concordiae* kezdetű latin kiadását,³³ amelynek minden leveléért egy aranyat fizetett. 1819-ben a nádor adományaként két *Augustinus*-művel,³⁴ valamint *Nicolaus de Mirabilibus Disputatio facta in domo Laurentii Medices* című kis munkájának 1489. évi firenzei kiadásával gazdagodott a gyűjtemény.³⁵ *Nicolaus de Mirabilibus* hittudományi doktor *II. Ulászló* udvari papja volt, s magát több művében kolozsvári származásának mondotta.³⁶ Említett munkája ahhoz a vitájához kapcsolódik, amelyet 1489. június 30-án *Lorenzo Medici* házában folytatott a raguzai *Georgius Benigni de Salviatii* teológiai tanárral. A vita során vereséget szenvedett *Nicolaus de Mirabilibus* érvelésének hibáira *Georgius Benigni Mirabilia septem et septuaginta in opusculo Nicolai de Mirabilibus* című munkájában mutatott rá.³⁷ A könyvtárnak adományozott kötet *Georgius Benigni* említett művét is magában foglalja.

József nádor ajándékaaként került az ösnyomtatvány-gyűjteménybe a *Thuróczy*-krónika augsburgi kiadásának egyik kifestett papír példánya,³⁸ valamint ugyanennek a kiadásnak egyik különleges kiállítású, gazdagon illuminált hártypéldánya.³⁹ Ez utóbbit — *Mátray* Gábor könyvtáros bejegyzése szerint — 400 forint 9 krajcár ezüstért 1845 februárjában egy bécsi árverésen vásárolta a nádor. *Thuróczy* János királyi ítélőmester *Chronica Hungarorum*-ának augsburgi kiadása 1488. június 3-án *Theobald Feger* budai könyvkiadó költségén, *Erhard Ratdolt* nyomdájában jelent meg. Három változat ismeretes belőle. Az egyik változatot az élelmes kiadó külföldi terjesztésre szánta: ezekből a példányokból kihagyta a *Mátyás* ausztriai győzelmére vonatkozó utalásokat. Így az első levél verzőján levő címerkörből utólag kimetszette Ausztria címerét, az ajánlás kezdő soraiban nem említette *Mátyás* ausztriai hercegi címét, a v ívet pedig a Bécs elfoglalására vonatkozó tudósítás és vers kihagyásával újraszedette. Utóbbi változtatás következtében ezekben a példányokban a v ív négy levél helyett csak két levélből áll.⁴⁰ A második változat nem szövegében, hanem pompásabb kiállításában tér el a krónika többi augsburgi kiadású példányától. Ezekben a hártypéldányokban a királyhoz intézett ajánlást arannyal nyomtatták, a fametszetes iniciálékát átfestették, az a¹ levél rectóját pedig azonos stílusú és felépítésű, gazdagon aranyozott, festett keretlecekkel díszítették. Minthogy mindössze két ilyen különleges kiállítású példány ismeretes, azt szokás feltételezni, hogy a *Thuróczy*-krónikának ez a változata *Mátyás* király és felesége számára készülhetett.⁴¹

Bármily értékesek is voltak azok a kötetek, amelyek az alapító *Széchenyi*-től, József nádortól, más adományozóktól, vagy a könyvtár saját erejéből kerültek a XV. századi könyvek gyűjteményébe, az ösnyomtatvány-állomány gyarapodása szempontjából mindezeknél a forrásoknál jelentősebb volt *Jankovich* Miklós híres gyűjteményeinek megvétele. A kitűnő könyv-, kézirat- és régiséggyűjtő 1825-ben kínálta fel első ízben gyűjteményeit a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a 125 000 ezüst forintban megállapított vételárat azonban csak 1832-ben ajánlotta meg az országgyűlés.⁴² A gyűjtemény kézirat- és könyvállaga ekkor kb. 30 000 egységet foglalt magában,⁴³ amihez 1851-ben további nem egészen másfél ezer oklevelet, kéziratot és nyomtatványt vett át a könyvtár. *Jankovich*nak

ezeket az 1833 óta beszerzett gyűjteményeit 8016 forintért vásárolta meg a könyvtár.⁴⁴

Jankovich Miklós gyűjteményeiben közel öt és félszáz ősnymtatvány volt. A legértékesebb kötet, az 1473-ban Budán nyomtatott *Chronica Hungarorum*, amelynek megszerzéséért *Széchenyi* hiába fáradozott. A *Jankovich*-gyűjteményben levő *Budai Krónika* azonban meglehetősen sérült és körülvágott példány volt. Ezért 1843-ban a könyvtár a *Hildebrand* Ferenc professzor gyűjteményéből származó hibátlan példányt is megvásárolta. A *Hildebrand*-példány egy bécsi árverésen 100 ezüstforintért kelt el.⁴⁵ Az ily módon duplumnak számító *Jankovich*-féle *Budai Krónika*-t a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetébe tartozó *Széchenyi* Könyvtár 1875-ben értékes régészeti leletekért elcserélte a budapesti Egyetemi Könyvtárral.⁴⁶ A *Budai Krónika* már a XIX. században is nemzetközi értékű könyvritkaságnak számított. 1934-ben a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* 11 példányt tartott nyilván belőle;⁴⁷ ma a két magyarországi példánnyal együtt csak 9 példányról van tudomásunk.⁴⁸

A *Jankovich*-gyűjteménnyel került a *Széchenyi* Könyvtárba a *Thuróczy*-krónika augsburgi kiadásának második különleges kiállítású hártypéldánya,⁴⁹ amely jobb állapotban levő, szebb kötet, mint a nádor által 1845-ben vásárolt körülvágott példány.

Jankovich Miklós nem specializálta magát hungarica-ősnymtatványok gyűjtésére. A legnépszerűbb középkori magyar szerzők — *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Oszvát* — műveinek néhány XV. századi kiadása azonban megvolt könyvtárában.⁵⁰ Több magyar egyházmegye korai nyomtatott szerkönyvét is sikerült megszereznie.⁵¹ *Jankovich* régi könyveinek jelentős részét külföldi árveréseken vásárolta, s így a felosztott rendi könyvtárak kalapács alá kerülő anyagából viszonylag sok teológiai és vallásos tárgyú munka került gyűjteményébe.⁵² Általában nem egyes köteteket kerestetett, hanem nagyobb tételeket vett meg, s így a népszerűbb szerzők műveiből olykor négy-öt kiadása, vagy éppen duplumai voltak.⁵³ Gyűjteménye néhány kötete azonban országos viszonylatban is figyelemre érdemes. Ritkább ősnymtatványnak tekinthető a *De raptu animae Tundali et de eius visione* című kis mű német kiadása,⁵⁴ valamint *Petrus Hispanus Summulae logicales*-ének 1479. évi zwollei kiadása,⁵⁵ amelynek kolofonja a *Haebler*-féle *Typenrepertorium*-ban nem regisztrált *Johannes Vollenhce*-t nevezi meg nyomdásának.⁵⁶ Orvostudományi szempontból *Avicenna Canon*-ja,⁵⁷ *Mesue Operájának* 1489—1491 között megjelent velencei kiadása,⁵⁸ földrajzi tárgyú kötetei közül *Ptolemaeus Cosmographia*-ja,⁵⁹ *Pomponius Mela* ugyanilyen című munkája,⁶⁰ csillagászati könyvei közül *Albertus Magnus De meteoris*⁶¹ című munkája, egyéb tudomány-, vagy gazdaságtörténeti szempontból érdekes ősnymtatványai közül pedig *Albertus Magnus De animalibus*-a,⁶² *Euclides Elementá*-ja⁶³ és *Petrus de Crescentiis Ruralia commoda* címen közreadott népszerű munkája érdemel említést.⁶⁴ Képviselve voltak gyűjteményében a klasszikus auktorok *Aldus Manutius*-féle mintaszerű kiadásai,⁶⁵ valamint a legnagyobb költők, kortárs humanista írók műveinek XV. századi kiadásai.⁶⁶

Olyan jelentős ősnymtatvány-gyűjtemény, mint *Jankovich* Miklósé, nem került több a *Széchenyi* Könyvtárba, de szerényebb keretek között folyamatosan gyarapodott az ősnymtatványok száma. 1835-ben *Illésházy* István földbirtokos adományozta családjá gazdag könyv-, kézirat- és térképgyűjteményét a nemzeti könyvtárnak.⁶⁷ Az *Illésházy*-gyűjteményben 29 ősnymtatvány volt: közülük

magyar szempontból a legjelentősebb *Hartmann Schedel* világekronikájának 1493-ban a nürnbergi *Koberger*-nyomdában megjelent latin kiadása.⁶⁸ *Schedel* világekronikája a legnépszerűbb művek egyike volt. Magyarországon is csaknem valamennyi jelentősebb ősnymotatvány-gyűjteményben akadt példány belőle. A Széchényi Könyvtárban már a múlt század derekán a krónika három kiadása volt meg.⁶⁹ Az *Illésházy*-könyvtár érdekesebb ősnymotatvány-köteteihez tartozott az 1483. évi velencei *Aristoteles*-kiadás *Averroes* kommentárjával,⁷⁰ *Aegidius Romanus* két *Aristoteles*-kommentárja,⁷¹ *Vincentius Bellovacensis* négykötetes *Speculum*-a,⁷² több klasszikus auktor-kiadás,⁷³ valamint *Plinius Historia naturalis*-ának 1499. évi velencei kiadása.⁷⁴

1846-ban vásárolta meg a könyvtár *Horvát* István egyetemi tanár, neves történész, volt Széchényi könyvtári őr mintegy 30 000 kötetre becsült könyvkézirat- és oklevélgyűjteményét.⁷⁵ A gyűjtemény 16 ősnymotatványával többek között a *Schedel*-krónika két német kiadása,⁷⁶ az 1480-ban Veronában nyomtatott *Missale ad usum dominorum Ultramontanorum* egy példánya,⁷⁷ valamint *Laskai Oszvát Biga salutis*-ának *De sanctis* kötete került ekkor a nemzeti könyvtárba.⁷⁸

A szabadságharc bukását követő Habsburg-elnomás évtizedeiben haladó irányú nemzeti törekvésekre, kezdeményezésekre alig nyílt lehetőség. Elakadt, vagy legalábbis szerényebb keretek között folyt a magánkönyvtárak fejlesztése, anyagi nehézségekkel küzdött maga a nemzeti könyvtár is. Az állomány tervszerű fejlesztésére, nagyobb szabású vételekre nem kerülhetett sor, néhány értékes hagyatékkal azonban ezekben az évtizedekben is gyarapodott a könyvtár. 1851-ben *Batsányi* János, 1866-ban *Kölcsey* Ferenc és *Sándor* Móric hagyatéka került a nemzet tulajdonába.⁷⁹ *Batsányi* hagyatékából két ősnymotatvány, *Horatius* műveinek 1490. évi velencei és 1498. évi strassburgi kiadása maradt ránk.⁸⁰

1873-ban *Farkas* Lajos losonci földbirtokos könyvtárának megvételével további 14 ősnymotatvánnyal gyarapodott a gyűjtemény.⁸¹ Közülük a legértékesebb kötet egy öttagú kolligátum, amely *Cornelius Nepos Vitae excellentium Graeciae imperatorum*-át, *Dictys Cretensis* és *Dares Phrygius* trójai históriáját, továbbá *Dio Chrysostomus*, *Apicius*, *Suetonius* és *Chirius Fortunatianus* egy-egy munkáját egyesíti magában.⁸²

A hagyatékok mellett szerényebb, de folyamatos gyarapodást biztosított a könyvtár számára a nemzeti kultúra ügyét magukénak érző felvilágosult polgárok, értelmiségiek ajándéka. A gyakran csak egy-két kötetből álló adományok sorában több ősnymotatvány is volt. 1867-ben dr. H. J. *Bidermann* innsbrucki egyetemi tanár a *Mátyás* király és *III. Frigyes* császár között 1463-ban kötött örökösödési szerződés *Capitula concordiae* kezdetű latin kiadását,⁸³ 1874-ben *Lipp* Vilmos tanár *Calderinus Juvenalis* kommentárját engedte át a nemzeti könyvtárnak.⁸⁴ Csere útján elég ritkán gyarapodott a gyűjtemény: 1887-ben így került az állományba *Ráth* György 4 ősnymotatványa.⁸⁵

A könyvtár rendszerint az ún. szakkönyvek pénztára terhére vásárolt ősnymotatványokat. A jelentősebb vételek között érdemel említést *Mátyás* király *Decretum maius* néven ismert törvénykönyvének — a *Constitutiones inlyti regni Hungariae*-nak — második kiadása, melyet a lipcei *Konrad Kachelofen* nyomdász adott közre. A nemzetközi viszonylatban ritka ősnymotatványt 1873-ban *Noe Asher* berlini antikvárius bocsátotta eladásra.⁸⁶ 1878-ban 40 aranyért vette meg

a könyvtár a *Missale Quinqueecclesiense* egyik díszpéldányát.⁸⁷ A Johannes Paep budai könyvkiadó költségén 1499-ben Velencében kinyomtatott pécsi misekönyv a ritkább XV. századi magyarországi szerkönyvekhez tartozik: hazai könyvtárainkban összesen négy példány van belőle.⁸⁸ A magas vételárát azonban nem a szerkönyv ritkasága, hanem a példány különleges kiállítása miatt adta meg a könyvtár. Ugyanilyen hártýára nyomott és gazdagon illuminált példány maradt fenn a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban és a pécsi Püspöki Könyvtárban.⁸⁹ Mindhárom példányban a Kálvária-képet (CXII levél verzója) és a nagyobb fametszetes iniciálékat miniatúrákká festették át, a kötet három lapját pedig reneszánsz ornamentikából képzett, firenzei jellegű festett keretlécekkel díszítették. A három példány festett díszítése csak színeiben és az azonos jellegű motívumok változatos felhasználásában tér el egymástól. Az azonos mestertől származtatható festett díszítések valószínűleg Johannes Paep budai könyvkiadó megbízásából és költségén Budán készültek.⁹⁰

A többségükben nem magyar vonatkozású XV. századi nyomtatványok gyűjtése nem tartozott a nemzeti könyvtár elsődleges feladatai közé. A társadalom támogatása és a könyvtár gondozóinak a nemzetközi értéket képező könyvészeti emlékek iránt tanúsított érdeklődése következtében mégis alig egy évszázad alatt a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában fejlődött ki a legjelentősebb ősnymtatvány-gyűjtemény. 1895 májusában Kende bécsi könyvkereskedőtől egyetlen alkalommal 101 ősnymtatványt vásárolt a könyvtár közel 300 forint vételárban.⁹¹ Az ősnymtatványok zömének 3, 4, 6 forint volt az ára, csupán Dante *La commedia* című művének 1477. évi velencei kiadásáért⁹² és Boccaccio *Genealogiae deorum*-ának 1497-ben Velencében közreadott kiadásáért számolt a könyvtár 40, illetőleg 10 forintos vételárát.⁹³

Ugyancsak 1895-ben vásárolta meg a könyvtár az ősnymtatvány-gyűjtemény egyik legnagyobb nemzetközi értékét, az 1494-ben Zenggben, glagolita típusokkal nyomtatott római ritusú misekönyvet.⁹⁴ A *Missale* 1895 május 1-én, Münchenben a Nostiz-grófok lobrisi könyvtárának árverésén került piacra. Ára az erős versengés következtében 1505 márkára ment fel, amelyhez különböző adminisztrációs költségek címén még közel 500 márka járult.⁹⁵ A magas vételárát nemcsak azért vállalta magára a könyvtár, mert a *Missale* nyomtatási helye, Zengg, a XV. században Magyarországhoz tartozott, s mert kolofonja megemlékezik „László Magyarország fölséges királya”-ról, hanem mert a misekönyv magyar vonatkozásaitól eltekintve is becses könyvészeti ritkaság: a zenggi nyomda első ismert kiadványa s egyben rendkívül korai glagolita nyomtatvány.⁹⁶ Ugyanezen az árverésen további három ősnymtatványt vásárolt a könyvtár. Összehasonlításképpen hadd álljon itt néhány vételár: *II. Pius* pápa *Historia Bohemica*-jának 1475-ben megjelent római kiadása⁹⁷ 126 márkáért, *Paulus Nivis Epistolae breves* című művének 1499. évi lipcsei kiadása pedig 25 márkáért kelt el.⁹⁸

A könyvtár nevezetesebb vételei közé tartozott a 4759 kötetet számláló *Lanfranchoni*-gyűjtemény megvétele. Az 1895-ben 26 000 forintért megvásárolt gyűjtemény elsősorban magyar vonatkozású anyaga és térképei miatt volt különösen jelentős gyarapodás, de néhány értékes ősnymtatványt is magában foglalt.⁹⁹ Ezzel a gyűjteménnyel került a könyvtárba Francesco Berlinghieri *Geographia*-jának firenzei Nicolaus Laurentii-féle kiadása,¹⁰⁰ Ptolemaeus *Cosmographia*-ja,¹⁰¹ valamint a *Thuróczy*-krónika egyik brünni kiadása.¹⁰² Ezekkel a jelentős

gyarapodásokkal együtt az ősnymtatvány-gyűjtemény 1900-ban 1026 XV. századi kiadást és számos duplumpéldányt foglalt magában.¹⁰³ 1902-ből a gyűjtemény kötetszámáról is van adatunk: Fejérpataky igazgató szerint a teljes állomány 1100 kötetet tett ki.¹⁰⁴

A gyűjtemény fejlődése a XX. században

A XX. század első negyedében két kimagasló jelentőségű magánkönyvtárral, *Todoreszku* Gyula földbirtokos és gróf *Apponyi* Sándor neves bibliofil hagyatékával gyarapodott a Széchényi Könyvtár állománya. *Todoreszku* és *Apponyi* e korszak legnagyobb magyar könyvgyűjtőihez tartozott: hozzáértéssel és áldozatkészséggel fejlesztett könyvtárak révén nemcsak az ősnymtatvány-gyűjtemény, hanem a Széchényi Könyvtár régi magyar könyvgyűjteménye és hungarica-állománya is elsőrangú értékek birtokába jutott. *Todoreszku* Gyula elsősorban magyar nyelvű és Magyarországon nyomtatott könyveket gyűjtött. Külföldi, nem magyar vonatkozású kiadványokat és ősnymtatványokat csak a régi magyar művek tervszerű gyűjtése előtt vásárolt. Régi Magyar Könyvtár címen publikált gyűjteményében — amelyet végakarata értelmében özvegye az 1919. december 4-én kelt adományozási okiratban adott át a Széchényi Könyvtárnak — mégis több, mint félszáz ősnymtatvány volt, közöttük jó néhány ritka hungaricum.¹⁰⁵ Különösen gazdag volt gyűjteménye a magyar egyházmegyék számára készült XV. századi szerkönyvekben. *Todoreszku* az esztergomi misekönyv csaknem valamennyi XV. századi kiadását megszerezte könyvtára számára, az 1480-ban Veronában megjelent *Missale ad usum dominorum Ultramontanorum* pedig három példányban is megvolt gyűjteményében.¹⁰⁶ *Todoreszku* Gyula értékesebb ősnymtatványaihoz tartozott az 1484-ben Nürnbergben kiadott esztergomi breviarium,¹⁰⁷ a *Constitutiones Synodales Ecclesiae Strigoniensis* csupán három példányban ismert velencei kiadása,¹⁰⁸ valamint a *Makarios hieromonachos* által Cetinjében kinyomtatott *Oktcekhos*.¹⁰⁹ A *Todoreszku*-gyűjteménnyel került a Széchényi Könyvtárba *Thuróczy* János *Chronica Hungarorum*-ának brünni kiadásából egy példány, valamint az az 1486—1504-re érvényes egyleveles kalendarium, amelyet 1486-ban Konrad *Zeninger* velencei nyomdász adott közre.¹¹⁰ A *Todoreszku*-könyvtár 1922-ben megjelent nyomtatott katalógusa a gyűjtemény XV. századi köteteit külön fejezetben sorolja fel.¹¹¹

Még jelentősebben gyarapodott a könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye a másik nagy magyar könyvgyűjtő, *Apponyi* Sándor hagyatékából. *Apponyi* külföldön kiadott magyar vonatkozású nyomtatványok gyűjtésére specializálta magát. A nagy műveltségű főúr diplomáciai működése alatt kapcsolatot teremtett a legjelentősebb európai könyvkereskedőkkel s azok később, lengyeli birtokára való visszavonulása (1876) után is, felkutatták számára a magyar vonatkozású nyomtatványokat. *Apponyi* szünet nélkül kerestetett és megvett minden fontosnak tartott munkát; majd könyvtára magyar vonatkozású anyagát mintaszerűen annotálva, nyomtatott katalógusban adta közre.¹¹²

Apponyi a hungarica-anyag gyűjtésével a nemzeti könyvtár egyik legfontosabb feladatát vállalta magára s gyűjteményét 1924-ben, elhalálozásakor érvénybe lépő ajándékozási okiratban, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárára hagyta.¹¹³ Megvoltak e gyűjteményben a magyarországi szerzők műveinek XV. századi kiadásai a *Thuróczy*-krónikától¹¹⁴ *Nicolaus de Mirabilibus Disputatio*-

jáig¹¹⁵, a Magyarországon megfordult humanisták jelentősebb munkái s szép számmal képviselve voltak a XV. században oly kedvelt török tárgyú röplapok is. A gyűjtemény értékeesebb köteteihez tartozik *Georgius de Hungaria Arithmetica*-ja,¹¹⁶ *Callimachus Experiens (Filippo Buonaccorsi)* lengyel kancellár Mátyás király ellen írt *Attila* című röpiratának első kiadása,¹¹⁷ az *Attila flagellum Dei* két olasz nyelvű kiadása¹¹⁸ *Jörg von Nürnberg Nachricht von den Türken* című munkája,¹¹⁹ az 1474-ben Augsburgban kinyomtatott *Anschlag wider die Türken*,¹²⁰ valamint *Cicero Somnium Scipionis* című munkájának 1490 körül megjelent párizsi kiadása.¹²¹

A *Todoreszku*- és az *Apponyi*-hagyaték XV. századi állagától eltekintve a század első évtizedeiben, valamint a két világháború között csak szerényen gyarapodott az ősnymotatvány-gyűjtemény. Kivételesen szerencsés évnek mondható az 1925. esztendő, amikor a könyvtár saját erejéből — vétel, illetve csere útján — több mint negyedszáz ősnymotatványt szerzett be.¹²² A későbbi gyarapodás közül egy kis kötet érdemel említést, amely *Petrarca Bucolicum carmen*-jét és *Epistola de dispositione vitae suae ad Gubernatorem* című művét foglalja magában. Mindkét ősnymotatvány Cremonában, a magyarországi származású *Rafaynus Ungaronus* és *Caesar Parmensis* nyomdájában jelent meg 1494-ben, illetőleg 1495-ben, s ma már a nemzetközi ritkaságokhoz tartozik.¹²³

A második világháborút a gyűjtemény sértetlenül vészeltte át. 1949-ben a duplumpéldányokkal együtt 1419 XV. századi nyomtatvány tartozott állományába,¹²⁴ mely a következő években ismét jelentősen gyarapodott. 1950-ben a balassagyarmati Nagy Iván könyvtárral 28 ősnymotatvány, 1951—1954-ben pedig az állami tulajdonba vett könyvanyagból — elsősorban a megszüntetett rendi könyvtárakból — több mint másfélszáz XV. századi nyomtatvány került a Széchenyi Könyvtárba. Az állami tulajdonba vett ősnymotatványok többsége teológiai, vallásos munka, vagy szerkönyv volt, könyvészeti ritkaság csak elvétve akadt közöttük. Az ekkor átvett könyvanyaggal került a könyvtárba a gyűjtemény egyetlen *Corvina*-ősnymotatványa: *Nicolaus de Ausmo Supplementum Summae Pisanellae* című munkájának 1473-ban Velencében nyomtatott és Mátyás király számára díszített példánya.¹²⁵ A kötet díszítése szerény: csupán a szövegkezdő lap arany alapra festett Q iniciáléjából és a két szöveghasáb között végigfutó pálcagtagból kiágazó lapszédízből áll.¹²⁶ A lapszédísz két szimmetrikus kiképzésű mezője *IV. Sixtus* pápa és *Mátyás* király címerét zárja magába. Minthogy a két címert a lapszédísszel egyidejűleg festették a kötetbe, általánosan elfogadott az a vélemény, hogy a kötetet *IV. Sixtus* pápa ajándékozta *Mátyás* királynak. *IV. Sixtus* korábbi ellentéteik ellenére is nagyrabecsülte *Mátyás* uralkodói kvalitásait, s talán éppen kapcsolatuk megjavítása érdekében ajándékozta meg a *causistica* iránt is érdeklődő bibliofil királyt *Nicolaus de Ausmo* ferences szerzetesnek ezzel a munkájával, amely *Bartholomaeus Pisanus* erkölcsstani szótárát fejlesztette tovább.¹²⁷

Az 1950-es években néhány ajándékkal is gyarapodott a gyűjtemény. Az Iparművészeti Múzeum a nürnbergi *Koberger*-nyomda három *Biblia*-kiadását,¹²⁸ a kiskunhalasi gimnázium pedig *Johannes Gerson* három művének XV. századi töredékeit engedte át a könyvtárnak.¹²⁹ Az 1950-es években vétel útján 25 ősnymotatvánnyal gyarapodott a gyűjtemény. 1957-ben 8000 forintért vásárolta meg a könyvtár *Szenikuty* Páltól a 42-soros *Gutenberg-Biblia* negyedlevélnyi töredékét.¹³⁰ A becses új szerzemény könyv- és nyomdászattörténeti értékének mérlegeléséhez tudni kell azt, hogy Magyarországon egyetlen *Gutenberg*-nyomt-

vány sincs. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára őriz még egy levélnyi töredéket ugyancsak a 42-soros *Bibliából*. A Széchényi Könyvtár tulajdonába került töredék a *Biblia* egyik hártypéldánya II. kötetének 229. leveléből való.¹³¹ A hártyalap hosszabb időn át egy nyolcadrétű kötet kötéstáblája volt, s így a használat közben a kötés külsejét képező oldalon meglehetősen megkopott a nyomtatott szöveg.

1960-ban 9000 forint vételáron *Petrus de Bártfa* magyarországi származású ősnymodász *Breviarium Romanum*-kiadásának egy példányát szerezte meg a könyvtár.¹³² Az 1478-ban Velencében, Franz Rennerrel közösen nyomtatott *Breviarium* nemcsak számunkra értékes magyar vonatkozású ősnymotatvány, hanem nemzetközi viszonylatban is figyelemre méltó ritkaság: a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*¹³³ és az olaszországi központi ősnymotatványkatalógus¹³⁴ együttesen csak két példányt tart nyilván belőle.

A gyűjtemény egyik tudománytörténeti érdekességű gyarapodása az ifjabb *Johannes Serapion Liber aggregatus in medicinis simplicibus* című munkája. Az 1473-ban Milánóban kinyomtatott művet 1961-ben 5000 forintért vásárolta meg a könyvtár.¹³⁵ További értékes újabb szerzemények: *Dante Commediájának* Christophorus Landinus kommentárjával közreadott 1491. évi olasz kiadása,¹³⁶ *Averroes* kommentárja *Aristoteles De meteorologica* című munkájához,¹³⁷ Sebastian Brant népszerű *Stultijera navis*-ának 1497-ben megjelent „bázeli” kiadása,¹³⁸ valamint Mátyás király könyvtárosának, Marzio Galeottónak *Refutatio objectorum in librum de homine a Georgio Merula* című munkája.¹³⁹

Az utóbbi évtizedekben könyvtárunk régi állományából is gyarapodott néhány értékes kötet az ősnymotatvány-gyűjtemény. 1950-ben került elő egy kötéstáblából *Albertus de Secinye Litterae indulgentiarum pro bello contra Turcos* című búcsúlevelének egy eddig ismeretlen kiadása.¹⁴⁰ Két csonka kötet az esztergomi breviarium ismeretlen kiadását rejtette magában.¹⁴¹ Még a *Jankovich*-gyűjteménnyel került a könyvtár központi raktárába egy folio alakú héber nyomtatvány, amely csak 1953-ban a XVI. századi külföldi nyomtatványok külön gyűjteménybe való kiemelése és feldolgozása során került meghatározásra. A kötet *Moses ben Nahmān Peruš ha Torā* című kommentárjának 1489. évi lisszaboni kiadását foglalja magában,¹⁴² a könyvtár egyetlen héber ősnymotatványa. Az igen jó állapotban levő kötet egyébként is figyelmet érdemel: tipográfiai kiállítása, stílizált állatalakkal díszített fametszetes kerete s finom, aranyozott bőrkötése révén gyűjteményünkben sajátos könyvművészeti stílust képvisel. Végül ritkaságnak számít könyvtárunkban e kötet azért is, mert Európa távolabb eső nyugati országainak XV—XVI. századi könyvterméséből vajmi kevés mű jutott el hozzánk. E köteten kívül mindössze egy Portugáliában megjelent ősnymotatvány van Magyarországon.¹⁴³

Az állomány jellemzése

Az 1963. év végén a gyűjtemény 1742 ősnymotatványt foglalt magában. Az állomány tartalmi megoszlása lényegében az egyes tudományágak XV. századi könyvtermésének arányait tükrözi. A középkori filozófiai, teológiai, kánonjogi munkák mellett a történeti, irodalmi művek kevesebb kötetszámmal szerepelnek. A természettudományok körébe sorolható művek között a legtöbb a csillagászati, orvosi, földrajzi munka, de a korabeli asztrológiai, matematikai és

gazdaságtudományi irodalom néhány fontos emléke is megvan a gyűjteményben. A nagyobb hagyatékokból összetevődött, vagy a felosztatott rendi könyvtárak állományából gyarapodó gyűjteményekben kisebb-nagyobb eltérésekkel általában hasonló arányokat mutat az ősnymtatvány-állomány tudományágak szerinti megoszlása. Kivételt általában csak a szakkönyvtárak, vagy egyes egyetemi könyvtárak ősnymtatvány-gyűjteményei képeznek, amelyekben a könyvtár jellegéből adódóan elsősorú feladat volt a tudománytörténeti munkák gyűjtése. A könyvtár jellegéből adódó tervszerű gyűjtés a Széchényi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményében is tükröződik. A nemzeti könyvtár magától értetődően a legrégebb könyvek gyűjtésében is elsősorban a nemzet múltjára vonatkozó anyag beszerzésére törekedett. Az *Apponyi-* és a *Tcdoreszku-*hagyaték mellett ennek a következetes gyarapítási munkának köszönhető, hogy a legfontosabb forrásértékű, magyar vonatkozású ősnymtatványok legalább egy kiadásban megvannak a gyűjteményben.

A vallásos és világi tárgyú művek viszonylag kedvezőtlen aránya ellenére a gyűjtemény anyagában mégis az európai irodalom kétezer éves fejlődése kísérhető figyelemmel. A XV. századi könyvkiadók és nyomdászok tisztában voltak koruk tudományos és művelődési igényeivel s a könyvnyomtatás adta lehetőségeket kitűnő üzleti érzékkel állították a korszerű követelmények szolgálatába. Pár évtized alatt közreadták mindazt, ami az i. e. V. századtól — az ókori természettudósok, filozófusok, történetírók és költők szellemi hagyatékától — a humanizmus korának irodalmi és tudományos eredményeiig a fejlődés gerincét alkotta.

Nem érdektelen az ősnymtatvány-állomány más szempontból való áttekintése sem. Megjelenési helyüket tekintve a németországi és az itáliai nyomtatványok vannak túlsúlyban: több, mint 850 kötet származik német nyomdából és több mint 600 nyomtatvány olaszországi nyomdászok műhelyéből. Csaknem másfél-száz bázeli ősnymtatványt mondhat magáénak a könyvtár. 30 franciaországi, 21 hollandiai, 19 bécsi, 14 belgiumi, 9 csehországi, 1 magyarországi, 1 spanyolországi, 1 portugáliai és 1 montenegrói ősnymtatvány van az állományban. Művelődéstörténeti szempontból fenti adatok azért érdekesek, mert bennük gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolataink tükröződnek. E kapcsolatok hiányával, vagy esetlegességével magyarázható, hogy egyetlen angliai, vagy angol nyelvű ősnymtatvány sincs állományunkban, s hogy a területileg távolabb fekvő nyugati országok XV. századi könyvterméséből is viszonylag kevés jutott el hozzánk.

Közismert, hogy a XV. századi nyomtatványok zöme — e gyűjteményben 94%-a — latin nyelvű munka. A fennmaradó 6% 74 német, 15 olasz, 11 görög, 3 cseh, 1 latin-holland, 1 héber, valamint 1 glagolita típusokkal nyomtatott és 1 cirillbetűs ógyházi szláv nyomtatványt foglal magában.

Az ősnymtatvány-gyűjtemény felállítása, katalógusai

A gyűjtemény első, a maga korában korszerűnek mondható feldolgozásáról 1888-ból vannak adataink. *Horváth* Ignác könyvtári segédőr szerint ekkor történt meg az ősnymtatvány-állomány végleges rendezése.¹⁴⁴ A „végleges” szó használatából azonban kitűnik, hogy az ősnymtatványokat már korábban is az

egyéb könyvektől elkülönítve őrizték. 1888-ban a gyűjtemény átrendezésekor előbb a datált, majd az év nélküli ősnymtatványokat állították fel. A datált köteteket rétnagyság és azon belül időrendben sorolták egymás mellé, az év nélküli nyomtatványokat nagyságrendben csoportosítva helyezték el. A datált és datálatlan kiadásokat, valamint a különböző rétnagysághoz tartozó műveket folyamatosan, de ugrószámokkal számozták be. A raktári jelzethez az ősnymtatványok sorszámaán kívül a datált ősnymtatványoknál az Incunabula cum anno megjelölés rövidítése (Inc. c. a.), az év nélkül közreadott köteteknél pedig az Inc. s. a. (sine anno) jelölés tartozott.¹⁴⁵

Az ősnymtatványok beszámozásával egyidejűleg a gyűjteményről szerzők, nyomtatási helyek és évek szerint szerkesztett repertórium és cédulajegyzék készült.¹⁴⁶ Nem sokkal később, 1895-ben *Horváth* Ignác összeállításában nyomtatott katalógus jelent meg a 896 művet és számos duplumpéldányt magában foglaló ősnymtatvány-gyűjteményről.¹⁴⁷ A katalógus az ősnymtatvány-kutatás akkori színvonalának megfelelően és sokoldalúan tárta fel a könyvtár legrégibb könyvállományát. Időrendben s azon belül a megjelenési helyek betűrendjében sorolta fel az ősnymtatványokat; a datálatlan kiadásokat önálló fejezetben, szerzői betűrendben adta közre. Hivatkozott a *Hain*-féle *Reperitorium Bibliographicum* bibliográfiai tételszámaira, a *Hain*ban le nem írt, vagy nem megfelelően ismertett kiadásokról pedig részletes szövegleírást közölt. Leírásaiban mind az abbreviaturákat, mind a sorvégeket jelezte. *Horváth* felsorolta az ősnymtatványok valamennyi példányát, azok signaturáit, possessor-adatait és fontosabb bejegyzéseit. Az időrendi katalógusban való tájékozódás megkönnyítéséhez szerzői betűrendes, nyomtatási helyek és nyomdászok szerint összeállított mutatókat közölt. Hasonlóképpen mutatót készített az egykori ősnymtatvány-tulajdonosokról, valamint a könyvtárukából származó kötetekről.

Mínthogy a katalógus megjelenése évében s az azt követő esztendőkbén igen jelentősen gyarapodott az állomány, *Horváth* Ignác a nyomtatott katalógus kiegészítéseként sajtó alá rendezte az 1895 óta beszerzett ősnymtatványok bibliográfiai leírásait is. A *Magyar Könyvszemle* 1900-as évfolyamában közzétett pótejegyzékében 130 újabb szerzeményű ősnymtatványt ismertetett a nyomtatott katalógusban követett elvek szerint, időrendi felsorolásban.¹⁴⁸ *Horváth* katalógusa és pótejegyzéke összesen 1026 ősnymtatványkiadásról és számos duplumpéldányról adott számot.

Ez az értékes s egyben reprezentatív látványt nyújtó gyűjtemény a könyvtár dísztermében, az ún. Széchényi-teremben volt felállítva. *Fejérpataky* László igazgató *A könyvtár múltja és jelene* című 1902-ben megjelent tanulmányában említi, hogy a Széchényi-terem üveges faliszekrényeiben a középkori kéziratok és az ősnymtatványok sorakoztak egymás mellett.¹⁴⁹ Mínthogy a terem berendezését — faragott falburkolatát, szekrényeit — 1865-ben a magyar hölgyek 1859-ben alakult bizottságának adományából — készítette a könyvtár, valószínűnek látszik, hogy már az új berendezés felállításakor a legnagyobb értékeket, a középkori kéziratokat és az ősnymtatványokat helyezték el a falakon körülfutó, hatalmas szekrényekben.

A *Horváth* Ignác által korszerűen feldolgozott és publikált gyűjtemény gyarapodásának beiktatása és az ősnymtatványok használatával kapcsolatos adminisztráció nem igényelt önálló munkaerőt. Így az ősnymtatványokkal kapcsolatos teendőket rendszerint más feladatok mellett, alkalomszerűen látták el

a Nyomtatványi osztályhoz tartozó, de elkülönítve kezelt különgyűjtemények őrei. *Horváth* Ignác az ősnymtatványok feldolgozása után a két szekrényben elhelyezett régi magyar gyűjtemény leíró jegyzékét állította össze.¹⁵⁰ 1924-ben *Lukinich* Imre igazgató végezte el az ősnymtatványok revízióját.¹⁵¹ 1925-től *Pukánszky* Kádár Jolán volt a régi magyar gyűjtemény, valamint a fokozatosan kialakuló egyéb muzeális könyvgyűjtemények kezelője.¹⁵² Az ő irányításával történt meg az 1919-ben a könyvtárnak ajándékozott és átmenetileg egy földszinti helyiségben elhelyezett *Todoreszku*-könyvtár felállítása a könyvtár első emeletén, a Széchényi-terem melletti helyiségben, amelyben korábban a zenei és a háborús gyűjtemények voltak.¹⁵³

A muzeális könyvgyűjtemények megfelelő felállítására 1926-ban nyílt további lehetőség, amikor a könyvtár Levéltári osztálya az Országos Levéltár új épületébe költözött. A volt levéltári helyiségben a lengyeli Apponyi-kastély teremkönyvtárának bútorzatát állította fel a könyvtár. Itt, az eredeti milieu-ben, a beépített faliszekrényekben nyert elhelyezést *Apponyi* Sándor hungarica-gyűjteménye, külföldi klasszikusok válogatott kiadásaiból álló családi könyvtára és metszetgyűjteménye.¹⁵⁴ 1949-ben az Apponyi-teremben kellett helyet biztosítani az ősnymtatványoknak is, mivel a Széchényi-terem üvegszekrényeit a felgyarapodott kéziratok számára kellett felszabadítani. Az ősnymtatványok számára ekkor az Apponyi-terem könyvszekrényeiben biztosítottak helyet oly módon, hogy a külföldi klasszikusok kiadásaiból álló könyvanyagot — a gyűjtemény eredeti szárendjének megtartásával — a könyvtár központi raktárhelyiségébe költöztették át.¹⁵⁵

Az ősnymtatvány-gyűjtemény anyagáról az 1950-es évek elejéig a *Horváth*-féle nyomtatott katalóguson kívül a régi helyrajzi napló és a folyamatosan kiegészített cédulakatalógus adott áttekintést. A második világháború előtti évtizedekben a könyvtár főigazgatója, *Fitz* József, foglalkozott az ősnymtatványokkal; ő tájékoztatta a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztőségét a magyarországi ősnymtatvány-lelőhelyekről. 1949-ben az *Apponyi*-gyűjtemény őre, *Hubay* Ilona és e sorok írója végezte el az ősnymtatvány-gyűjtemény revízióját és kezdte meg az állomány korszerű feldolgozását.¹⁵⁶ 1950-ben *Hubay* Ilona nyugállományba való helyezése után, a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára vezetőjévé kinevezett *Sajó* Géza vette át e munkálatok irányítását. 1950-től kezdve *Sajó* Géza és e sorok írója végezte az ősnymtatvány-gyűjtemény átrendezésével és korszerű feldolgozásával kapcsolatos munkálatokat. A gyűjteményt az Apponyi-terem szekrényeiben nagyságrendben — s azon belül a szerzők betűrendjében, illetőleg az egyes művek kiadásainak időrendjében — állították fel. A datált és datálatlan ősnymtatványok különválasztása tehát megszűnt, s így a raktári jelzet az Inc. rövidítésre és a helyrajzi számra egyszerűsödött. Az átrendezés és átszámozás után az ősnymtatványokról a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* elvei szerint rövid címléírások készültek, s azok sokszorosított levonataiból állították fel 1952-ben az állományt sokoldalúan feltáró alábbi katalógusokat:

- a) szerzői betűrendes katalógus,
- b) általános időrendi katalógus,
- c) nyomdászattörténeti katalógus a könyvnyomtatás elterjedését tükröző *Proctor*-féle rendszer szerint,¹⁵⁷
- d) betűrendes nyomdászatalógus, nyomdán belül a művek betűrendjében,

- e) nyomdahelyek betűrendes katalógusa, a megjelenési helyen belül az ősnymotatványok szerzői betűrendjében,
- f) bibliográfiai katalógus a *Hain-, Copinger-, Reichling-,¹⁵⁸ GW-számokról*, valamint a könyvtár ősnymotatványait említő magyar bibliográfiákról és katalógusokról (*Horváth, Apponyi, Szabó*)¹⁵⁹,
- g) szerzői időrendi katalógus,
- h) betűrendes címszó katalógus,
- i) szakkatalógus (nem decimális),
- k) nyelvi katalógus (csak a nem latin nyelvű, illetőleg nem csupán latin szövegeket tartalmazó ősnymotatványokról),
- l) helyrajzi katalógus,
- m) possessor-katalógus, továbbá a helyrajzi számok sorrendjében nyilvántartások a fametszettekkel illusztrált, illuminált és a korabeli kötésekben fennmaradt ősnymotatványokról.

E katalógusok lényegesen megkönnyítették a könyvtár ősnymotatványainak használatát és jó segédeszköznek bizonyultak a későbbi külföldi nyomtatványok, csonka művek, töredékek meghatározásánál. S ami ennél is fontosabb: a Széchenyi Könyvtár gazdag ősnymotatvány-gyűjteménye és az állományt sokoldalúan feltáró katalógusai szolgáltatták a biztos alapot egy immár nagyobb szabású, országos jelentőségű vállalkozáshoz: a magyarországi könyvtárakban őrzött közel 7000 ősnymotatvány 1963-ra sajtó alá rendezett központi katalógusának munkálataihoz.

Jegyzetek

1. *Milkau, Fritz: Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Bd. III. Leipzig, 1940. S. 444., 454., 881.*
2. A könyvtár anyagát 1803-ban a feloszlott pálos rend pesti kolostorában állították fel, ahonnan 1805-ben a francia előnyomulás elől Temesvárra szállították. 1807-ben a pesti egyetem épületében helyezték el, majd Nagyváradra menekítették. 1817-ben a Múzeumkertben levő épületbe került, míg végül 1846-ban a Pollack Mihály által tervezett múzeum palotában nyert elhelyezést. A *Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene*. Budapest, 1902. VIII., XI., XIII., XXVI. l.
3. *Fejérpataky László: A könyvtár múltja és jelene. A Magyar Nemzeti Múzeum múltja...* 6. l.
4. *Capitel der bericht oder vertrags vorlangst zwischen Friderichen Romischen Kaiser und Matthias Kunnig zu Hungern beschlossen.* [Passau: Johann Petri, c. 1490—1493]. *Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának ősnymotatványai 1465—1500.* Budapest, 1895. 366. Jelzet: Inc. 317(2).
5. *Hain, Ludovicus: Repertorium Bibliographicum.* Stuttgartiae, Lutetiae Parisicrum 1826—1838. 3954. Jelzet: Inc. 800.
6. [Lübeck: Bartholomaeus Gothan, c. 1485.] — *Copinger, W. A.: Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum...* London, 1895—1902. 2119., *Horváth* 705., Jelzet: Inc. 846.
7. *Pelbartus de Themeswar: Sermones Pomerii.* Hagenau: Heinrich Gran, 1500. *Hain* 12552. Jelzet: Inc. 535b (1), Inc. 535c (3) — [Osvaldus de Lasko]: *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati.* Hagenau: Heinrich Gran, 1499. — *Hain* 9055. *Horváth* 543. Jelzet: Inc. 1030.
8. [Nürnberg: Peter Wagner], 1500. — *Hain* 9381. *Horváth* 587. Jelzet: Inc. 939.
9. Nürnberg: Konrad Zeninger, 1481. — *Hain* 15681. *Horváth* 136. Jelzet: Inc. 1149c.
10. [Urach: Konrad Fyner, c. 1481]. *Hain* 15672. *Horváth* 876. Jelzet: Inc. 869b.

11. *Jörg von Nürnberg* munkájából 2 kiadásban 2 példány, a *Tractatus quidam de Turcis*-ből 3 kiadásban 11 példány, *Georgius de Hungaria Tractatus*-ából pedig 3 kiadásban 8 ösnyomtatványpéldány van hazai könyvtárainkban.
12. *Bernardus de Lutsemburgo: Catalogus Hereticorum*. H. n., 1526. k_{2v} levél.
13. *Palmer, J. A. B.*: Fr. *Georgius de Hungaria, O. P. and the Tractatus de moribus conditionibus et nequicia Turcorum*. = *Bulletin of the John Rylands Library*. Vol. 34. N^o1. 1951. 44—68. 1.
14. *Hain* 5098. *Horváth* 1. Jelzet: Inc: 331.
15. *Hain* 12749. *Horváth* 475. Jelzet: Inc. 542.
16. *Hain* 2813. *Horváth* 496. Jelzet: Inc. 160 (2).
17. Nürnberg: Anton *Koberger*, 1486. — *Hain* 154. *Horváth* 257. Jelzet: Inc. 1073c.
18. Basel: Nikolaus *Kessler*, 1500. — *Hain* 12948. *Horváth* 572. Jelzet: Inc. 1059.
19. *Hain* 13541. *Horváth* 360. Jelzet: Inc. 79.
20. *Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902*. Budapest, 1905. 14—18. 1.
21. U. o. 32—33. 1.
22. U. o. 34—35. 1.
23. U. o. 17. 1.
24. U. o. 306. 1.
25. *Zeitschrift von und für Ungern*. Herausg. von Ludwig v. *Schedius*. Pesth. Bd. IV. (1803) S. 386. Bd. V. (1804) S. 59.
26. *Kollányi* i. m. 306. 1.
27. *Fejérfataky* i. m. 4. 1.
28. *Kollányi* i. m. 300. 1.
29. U. o. 302. 1.
30. U. o. 304—305. 1.
31. *Copinger* 4511. *Horváth* 483. Jelzet: Inc. 1026.
32. [Basel: Johann *Amerbach*, c. 1495] *Copinger* 4129. *Horváth* 471. Jelzet: Inc. 176
33. *Capitula concordiae inter Fridericum III. imperatorem Romanum et Matthiam Hungariae regem... conclusa*. [Passau: Johann *Petri*, 1490—1491 között]. — *Hain* 4381. *Horváth* 365. Jelzet: Inc. 317 (1)
34. *De civitate Dei*. Basel: Johann *Amerbach*, 1490. — *Hain* 2066, *Horváth* 350. Jelzet: Inc. 251 (1). — *De trinitate*. [Basel]: Johann *Amerbach*, 1490. *Hain* 2039, *Horváth* 351. Jelzet: Inc. 251 (2).
35. *Hain* 11221. *Horváth* 334. Jelzet: Inc. 766 (2).
36. *Disputatio* című munkájában *Nicolaus de Mirabilibus ex Septemcastris*-nak nevezte magát. — A *Disputatio* szövegét közreadta *Abel Jenő* *Nicolaus de Mirabilibus* élete és munkái című művében. = *Irodalomtörténeti Emlékek*. I. köt. Budapest, 1886. 353—367. 1.
37. Firenze: [Benignus nyomtatója, c. 1489]. — *Hain* 2782. *Horváth* 641. Jelzet: Inc. 766. 1.
38. *Thuróczy, Johannes: Chronica Hungarorum*. Augshurg: Erhard *Ratdolt*, 1488. *Hain* 15518. *Horváth* 302. Jelzet: Inc. 1145.
39. Jelzet: Inc. 1143b. — A példány korábban dr. *Hildebrand Ferenc* professzor tulajdonában volt.
40. *Varju Elemér*: A Turóczy-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzött példányai. = *M. Könyvszle*, 1902. 375—376. 1. — *Fitz, Josef*: Die Ausgaben der Thuróczy—Chronik aus dem Jahre 1488. = *Gutenberg Jahrbuch* 1937. 97—106. 1. — *Borsa Gedeon*: Adalékok a „Hungern Chronica” 1534. évi kiadásának történetéhez. = *M. Könyvszle*, 1961. 289—290. 1.
41. *Varju* i. m. 398. 1.
42. *Fejérfataky* i. m. 6. 1. — *V. Windisch Éva*: Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchényi Könyvtárban. = *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957*. 254. 1.
43. *Fejérfataky* i. m. 6. 1.
44. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (1802—1895). = *M. Könyvszle*, 1896. 101. 1.
45. U. o.
46. *Fejérfataky* i. m. 6. 1.
47. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW)* 6686.
48. Az Országos Széchényi Könyvtár és a budapesti Egyetemi Könyvtár példányain kívül megvan a *Budai Krónika* a következő külföldi könyvtárakban: krakkói Czartoryski-könyvtár, lipcei Egyetemi Könyvtár, leningrádi Szaltükov-Scsedrin-könyvtár, párizsi Bibliothéque Nationale, prágai Egyetemi Könyvtár, római Bibliotheca Corsiniana,

bécsi Österreichische Nationalbibliothek. A *GW*-ben a braunschweigi Akadémiai Könyvtárban regisztrált példánynak, valamint a lipcei magántulajdonban lévő *Heinrici*-féle példánynak nyoma veszett.

49. Jelzete: Inc. 1143.
50. *Pelbartus de Themeswar: Sermones Pomerii de sanctis*. Hagenau: Heinrich Gran, 1499. — *Hain* 12555. *Horváth* 544. Jelzet: Inc. 1043b. — *Ua.: Sermones Pomerii quadragesimales*. Hagenau: Heinrich Gran, 1499. — *Hain* 12559. *Horváth* 545. Jelzet: Inc. 1044. — *Ua.: Stellarium coronae beatae virginis Mariae*. [Basel: Jakob Wolf, c. 1500]. *Hain* 12562. *Horváth* 872. Jelzet: Inc. 1045. — *Oswaldus de Lasko: Sermones dominicales Biga salutis intitulati*. Hagenau: Heinrich Gran, 1498. *Hain* 9052. *Horváth* 514. Jelzet: Inc. 1027b. — *Ua.: Sermones...* Hagenau: Heinrich Gran, 1499. *Hain* 9053. *Horváth* 542. Jelzet: Inc. 1028 és 1028b. *Ua.: Hagenau: Heinrich Gran, 1499., Hain* 9055. *Horváth* 543. Inc. 1030d.
51. *Missale ad usum dominorum Ultramontanorum*. Verona: [Peter Maufer], 1480. *Hain* 11428. *Horváth* 123. Jelzet: Inc. 175c. — *Missale Strigoniense*. Nürnberg: Georg Stuchs, 1490. *Hain* 11430. *Horváth* 357. Jelzet: Inc. 994.
52. A *Jankovich*-gyűjtemény több ösnyomtatványa származik a marienfeldi cisztercita apátság, a glogauai ferences rendház, a glogauai Szaniszló-rend, a liesborni bencés kolostor, a boroszlói domonkos rendház, a münsteri jezsuiták s még több külföldi kolostor könyvtárából.
53. A már említett *Laskai*-kiadáson kívül (Inc. 1028 és Inc. 1028b) két példányban volt meg gyűjteményében *Theodorus Gaza Grammatica introductivá*-jának 1495. évi *Aldus*-kiadása (*Hain* 7500. *Horváth* 467. Jelzet: Inc. 146 és 146b), *Franciscus Philelphus Epistolae*-jának 1485-ben megjelent bresciai kiadása (*Hain* 12933. *Horváth* 221. Jelzet: Inc. 572 és 572c), *Marsilius Ficinus* 1497-ben anürnbergi Anton *Koberger*-nél kiadott *Epistolae*-ja (*Hain* 7062. *Horváth* 503. Jelzet: Inc. 857 és 857b), *Seneca Opera philosophicá*-jának 1478. évi trevisoi kiadása (*Hain* 14591. *Horváth* 88. Jelzet: Inc. 187 és 187b) és még számos más munka.
54. Strassburg: Bartholomaeus Kistler, [c. 1498]. *Copinger* 5838. *Horváth* 875. Jelzet: Inc. 1154.
55. *Hain* 8689. *Horváth* 113. Jelzet: Inc. 1053.
56. *Haebler*, Konrad: *Typenrepertorium der Wiegendrucke*. Abt. II. Leipzig und New York, 1908. 232—233. 1.
57. Venezia: [Bonetus Locatellus], 1490. *Hain* 2206. *Horváth* 361. Jelzet: Inc. 259.
58. *Hain* 11110. *Horváth* 381. Jelzet: Inc. 495.
59. Ulm: Johann Reger: 1486. *Hain* 13540. *Horváth* 234. Jelzet: Inc. 78.
60. Venezia: Franz Renner, 1478. *Hain* 11017. *Horváth* 91. Jelzet: Inc. 975 (1)
61. Venezia: Rainald von Nimwegen, 1488. *Hain* 513. *Horváth* 319. Jelzet: Inc. 209.
62. Venezia: Johannes et Gregorius de Gregoriis, 1495. *Hain* 547. *Horváth* 464. Jelzet: Inc. 211 (2)
63. Venezia: Erhard Ratdolt, 1482. *Hain* 6693. *Horváth* 164. Jelzet: Inc. 353.
64. Augsburg: Johann Schüssler, 1471. *Hain* 5828. *Horváth* 6. Jelzet: Inc. 340.
65. Pl. *Aristoteles Operá*-jának 1495—1498 között elkészült görög kiadása (*Hain* 1657. *Horváth* 465. 505. Jelzet: Inc. 240 és 240b), — *Aristophanes Comediae novem*-jének 1498. évi kiadása (*Hain* 1656. *Horváth* 527. Jelzet: Inc. 239.), az 1499-ben megjelent *Epistolae diversorum philosophorum, oratorum, rhetorum* (*Hain* 6659. *Horváth* 563. Jelzet: Inc. 853).
66. *Petrarca* műveiből pl. a következő ösnyomtatvány-kiadások voltak meg *Jankovich* gyűjteményében: *Historia Griseldis* [Köln: Ulrich Zell, c. 1470] *Horváth* 817. Jelzet: Inc. 875 (9), ugyanaz német nyelven Johann Zainer ulmi kiadásában *Horváth* 818. Jelzet: Inc. 291 (2); *Vita Iulii Caesaris* [Esslingen: Konrad Fyner], 1473. *Hain* 4226 (1). *Horváth* 18. Jelzet: Inc. 544 (1); Inc. 545; *Epistolae familiares*. Venezia: Johannes et Gregorius de Gregoriis, 1492. (*Hain* 12811. *Horváth* 407. Jelzet: Inc. 1050); *De remediis utriusque fortunae*. Cremona: Bernardinus Misinta és Caesar Parmensis, 1492. (*Hain* 12793. *Horváth* 392. Jelzet: Inc. 543).
67. *Fejérpatak* y. m. 6. 1.
68. *Hain* 14508. *Horváth* 417. Jelzet: Inc. 87.
69. Az 1493-as és 1496-os német kiadásokhoz (*Hain* 14510, *Hain* 14511) az alapító *Széchényi* Ferenc könyvtárával, illetőleg 1846-ban *Horvát* István történész gyűjteményével jutott a könyvtár (Jelzetük: Inc. 88d, Inc. 634, valamint *Horváth* 416.)

70. *GW 2338. Horváth 188. Jelzet: Inc. 241.*
71. *Aegidius Romanus: In Aristotelis analytica priora commentum.* Venezia: Simon de Luere, 1499. *Hain 133. Horváth 560. Jelzet: Inc. 202., Ua.: In Aristotelis de sophisticis elenchis commentum.* Venezia: Bonetus Locatellus, 1496/1497. *Hain 140, Horváth 486. Jelzet: Inc. 203.*
72. *Speculum doctrinale.* [Strassburg: R-nyomdász (=Adolf Rusch), c. 1472.] *Copinger 6242. Horváth 637. Jelzet: Inc. 100. — Speculum historiale.* [Strassburg: R-nyomdász, c. 1473.] *Copinger 6245. Horváth 638. Jelzet: Inc. 101. — Speculum naturale.* [Strassburg: R-nyomdász, c. 1473.] *Copinger 6256. Horváth 640. Jelzet: Inc. 104. Pseudo-Vincentius Bellovacensis: Speculum morale.* [Strassburg: Johann Mentelin, 1476], *Copinger 6252. Horváth 639. Jelzet: Inc. 105.*
73. *Seneca: Opera philosophica.* Venezia: Bernardinus de Choris és Simon de Luere, 1490. *Hain 14593. Horváth 364. Jelzet: Inc. 188. — Plato: Opera.* Venezia: Bernardinus de Choris et Simon de Luere. *Hain 13063. Horváth 383. Jelzet: Inc. 590. — Livius: Historiae Romanae decades.* Treviso: Johannes Rubeus, 1485. *Hain 10136. Horváth 232. Jelzet: Inc. 168b.*
74. *Hain 13104. Horváth 566. Jelzet: Inc. 594 (1).*
75. *Fejérpataky i. m. 6. l.*
76. *Das Buch der Chroniken.* Nürnberg: Anton Koberger, 1493. *Hain 14510. Horváth 416. Jelzet: Inc. 88d; Ua.: Augsburg: Johann Schönsperger, 1496. Hain 14511. Horváth 473. Jelzet: Inc. 634.*
77. *Hain 11428. Horváth 123. Jelzet: Inc. 175d.*
78. Hagenau: Heinrich Gran, 1499. *Hain 9055. Horváth 543. Jelzet: Inc. 1030b.*
79. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (1802—1895). = *M. Könyvszle.* 1896. 102. l.
80. *Hain 8887. Horváth 362. Jelzet: Inc. 407. — Hain 8898. Horváth 523. Jelzet: Inc. 408.*
81. *Fejérpataky i. m. 7. l.*
82. Venezia: Bernardinus de Vitalibus, [c. 1500]. *Hain 5732. Horváth 689; Dictys Cretensis: Historia Troiana.—Dares Phrygius: De excidio Troiae historia.* Venezia: Christophorus de Pensis, 1499. *Hain 6158. Horváth 561. — Dio Chrysostomus: De Troia non capta. — Pelronius Arbiter: Saturae.* Venezia: Bernardinus de Vitalibus, 1499. *Hain 6185. Horváth 562. — Apicius: De re coquinaria. — Suetonius: De claris grammaticis et rhetoribus.* Venezia: Bernardinus de Vitalibus [c. 1500], *Hain 1282. Horváth 608. 862. Fortunatianus, Chirius: Rhetorica.* [Venezia: Christophorus de Pensis, c. 1490.] *Hain 7305. Horváth 718. Jelzet: Inc. 998.*
83. Szerzeményi naplósám: 125/1867. Ezt az ősnymtatványt a Könyvtár Ráth György neves könyvgyűjtővel cserélte el, akinek a gyűjteményével az ősnymtatvány a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került. Jelzete: Ráth F. 1047.
84. [Roma: Calderinus: *Commentarii in Iuvenalem* nyomtatója, c. 1476/77] *Hain 4238. Horváth 662. Jelzet: Inc. 313.*
85. Szerzeményi naplósám: 393/1887.
86. *Hain 5779. Horváth 274. Hubay Ilona: Mátyás király törvénykönyve. = M. Könyvszle.* 1939. 234—244. l. Jelzet: Inc. 834.
87. *M. Könyvszle,* 1878. 245. l.
88. *Hain 11 355. Horváth 564. Jelzet: Inc. 989. — A Széchényi Könyvtárban levő papírpéldány jelzete: Inc. 990.*
89. Hubay Ilona: *Missalia Hungarica. Régi magyar miscskönyvek.* Budapest, 1938. 10.
90. A hártypéldányok festett díszítésére vonatkozólag 1.: *Berkovits Ilona: A Pécsi Püspöki Könyvtár festett kéziratai és ősnymtatványai = M. Könyvszle.* 1937. 48. l. — *Soltész Zoltánné: A Széchényi Könyvtár legszebb illuminált olaszországi ősnymtatványai. = Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957.* 138—142. l. — *Berkovits Ilona: A magyarországi Corvindhk.* Budapest, 1962. 80. l.
91. Szerzeményi naplósám: 501/1895. *M. Könyvszle.* 1896. 115. l.
92. *Hain 5942. Jelzet: Inc. 143.*
93. *Hain 3324 = Hain 3322. Jelzet: Inc. 290.*
94. Jelzete: Inc. 988.
95. Szerzeményi naplósám: 475/1895. — *Asbóth Oszkár: Az 1494-iki zenggi glagolita miscskönyv. = M. Könyvszle.* 1896. 120. l.
96. *Badalić, Josip: Jugoslavica usque ad annum MDC.* Bibliographie der südslavischen Frühdrucke. = *Bibliotheca Bibliographica Aureliana II.* Aureliae Aquensis, 1959. S. 25. N° 6.

97. *Hain* 255. — Hozzákötvé: *Pius II. papa: Abbreviatio supra Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades Flavii Blondi*. [Roma: Oliverius Servius], 1481. *Hain* 259. Jelzet: Inc. 586.
98. *Hain* 11729. Jelzet: Inc. 1000.
99. *M. Könyvszle.* 1896. 115. l.
100. *Hain* 2825. Jelzet: Inc. 14.
101. Ulm: Johann Reger, 1486. *Hain* 13 540. Jelzet: Inc. 77.
102. *Hain* 15.517. *M. Könyvszle.* 1900. 367. l. 27. sz.
103. Horváth Ignác nyomtatásban közreadott katalógusa 896, a *M. Könyvszle.* 1900-as évfolyamában közzétett pótgjegyzéke pedig 130 ősnymtatványt sorolt fel számos duplum-példánnyal.
104. *Fejérpataky* i. m. 13. l.
105. Akantisz Viktor: *Dr. Todoroszku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára*. Budapest, 1922. 55. és 85—86. l.
106. *Hain* 11 428. Jelzetük: Inc. 175, 175b, 175e.
107. *Hain* 3941. Jelzet: Inc. 138b.
108. [Venezia: Nicolaus von Frankfurt, c. 1484.] *Hain* 5667., *Borsa Gedeon: Constitutiones Novae Almae Ecclesiae Strigoniensis*. = *M. Könyvszle.* 1956. 286.—293. l. — Ua.: *Das Antiquariat*, Wien XIII (1957) p. 71. Jelzet: Inc. 972 (3).
109. *Badalić* i. m. 4. Jelzet: Inc. 1174.
110. Jelzetük: Inc. 668b. és Inc. 166.
111. *Akantisz* i. m. 55. és 85—86. l.
112. Apponyi, Alexander: *Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. München, 1903—1927. I—IV. Bd.
113. Az okirat szövegét közli: *M. Könyvszle.* 1924. 4—5. l.
114. Az Apponyi-gyűjteményből származó brünni kiadás jelzete: Inc. 668. (Apponyi 14.), az augsburgi kiadásé: Inc. 1146b.
115. *Disputatio facta in domo Laurentii Medices*. Firenze: Francesco di Dino, 1489. *Hain* 11221. Apponyi 1548. Jelzet: Inc. 1012.
116. [Schoonhoven: Fratres Sancti Michaelis], 1499. Copinger 3198. Apponyi 1561. Jelzet: Inc. 868.
117. [Venezia: Antonius de Strata, c. 1489]. Apponyi 48. Jelzet: Inc. 806.
118. Venezia: Philippus Petri, 1477. *Hain* 1911. Apponyi 8. Jelzet: Inc. 739. és [Venezia: Giovanni Ragazzo, 1491.] *Hain* 1912a, Apponyi 21. Jelzet: Inc. 740.
119. Memmingen: [Albrecht Kunne], 1496. *Hain* 9380. Apponyi 1556. Jelzet: Inc. 938.
120. *Hain* 1133. Apponyi 3. Jelzet: Inc. 231.
121. *GW* 6911. Apponyi 1568. Jelzet: Inc. 830b.
122. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1925. évi állapotáról*. *M. Könyvszle.* 1926. 154—155. l.
123. Jelzetük: Inc. 1049.
124. A gyűjtemény revíziójáról 1949. december 21-én készült jelentés adata.
125. Hevesy, André de: *La Bibliothèque du roi Matthias Corvin*. Paris, 1923. 92. l. C 2. — *Hain* 2150. Jelzet: Inc. 197. Fraknoi Vilmos, Fögel József, Gulyás Pál, Hoffmann Edit: *Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára*. Budapest, 1927. 77. l. C/4. — Zolnai Klára: *Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Budapest, 1942. 79. l.
126. Soltész Zoltánné: *A Széchényi Könyvtár... 127—128. l.* — Berkovits Ilona: *A magyarországi Corvinák... 73. és 123. l.*
127. Csontos János: XV. századi könyvtári viszonyok, s egy ismeretlen Corvin-incunabulum. *M. Könyvszle.* 1878. 75. l.
128. *Biblia*. [Lat.] 1475. *Hain* 3056. Jelzet: Inc. 16; Ua. 1478. *Hain* 3069. Jelzet: 20; *Biblia*. [Germ.] 1483. *Hain* 3137. Jelzet: Inc. 22.
129. *De cognitione castitatis et pollutionibus diurnis*. [Köln: Ulrich Zell, c. 1467.] *Hain* 7690. Jelzet: Inc. 1189. — *De pollutione nocturna*. [Köln: Ulrich Zell, c. 1466.] *Hain* 7694 = 7666. Jelzet: Inc. 1190. — *De simonia*. [Köln: Ulrich Zell, c. 1467/72.] *Hain* 7707. Jelzet: Inc. 1191.
130. *Hain* 3031. Jelzet: Inc. 198.
131. Soltész Zoltánné: Gutenberg 42-soros bibliájának újabban előkerült töredéke. = *Papír-ípar és Magyar Grafika 1958*. (II. évf.) N° 1—2. 69—71. l. — Soltész, Elisabeth: *Seltene Wiegendrucke in der Ungarischen Nationalbibliothek*. = *Gutenberg-Jahrbuch*, 1959. S. 68—69.

132. Jelzet: Inc. 1309. Szerzeményi naplósám: B 6816/1960.
133. *GW* 5148.
134. *Guarnaschelli*, T. M. — *Valenziani*, E.: *Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia*. Roma, 1943—1954. 2116.
135. *Hain* 14691. Jelzet: Inc. 1316. Szerzeményi naplósám: V 659—90/1961.
136. *Hain* 5949. Jelzet: Inc. 1241.
137. Venezia: *Andreas Torresanus*, 1488. *Hain* 1695. Jelzet: Inc. 1245.
138. A kolofon szerint az ősnymotatvány 1497 március 1-én Johann *Bergmann* bázeli nyomdájában jelent meg, holott e kiadás utányomata. A *GW* megállapítása szerint ez a kiadás 1497 március 1-e után Georg *Stuchs* nürnbergi nyomdájában készült. *Hain* 3747. *GW* 5055. Jelzet: Inc. 1180.
139. Venezia: *Jacobus Rubeus*, 1476. *Hain* 7437. Jelzet: Inc. 1306.
140. A *GW* 803. szám alatt ismertetett kiadástól eltérő egyleveles nyomtatványt *Horváth* katalógusa a 259. sz. ősnymotatválynál említi. A búcsúlevelet *Hubay* Ilona határozta meg. Jelzet: Inc. 217.
141. *Borsa* Gedeon: A Breviarium Strigoniense újabban fellelt ősnymotatvány kiadása. — = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1958. 229—237. l. — Fenti *Breviarium* második példányát 1964-ben a *Todoreszku* könyvtár egy meghatározatlan csonka kötetében ismertem fel. L. *Akantisz* i. m. 56. l. A két példány jelzete: Inc. 1308 és Inc. 1308b.
142. *Hain* 11670. Jelzet: Inc. 1244. Az ősnymotatványt *Sajó* Géza határozta meg.
143. A Magyar Tudományos Akadémia *Kaufmann*-gyűjteményében lévő kötet: *Dávid Abūdraham*: *Pērūš sēder hat-tefillōt* [Commentarius ad Ordinem precum. Hebr.] Lisboa: *Rabbi Eliezer*], 1489. *GW* 8160. Jelzet: *Kaufmann* B 1.
144. *Horváth* i. m. VIII. l.
145. E jelzetek az 1950-ben történt új felállításig és az annak megfelelő átszámozásig voltak használatban.
146. *Horváth* i. m. VIII. l.
147. A katalógus címét l. a 4. jegyzetben.
148. *Horváth* Ignác: Pótlék a Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár ősnymotatványinak jegyzékéhez. *M. Könyvszle*, 1900. 362—385. l.
149. *Fejérpataky* i. m. 14. l.
150. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára az 1904. évben. *M. Könyvszle* 1905. 99. l. — A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1907. évben. *M. Könyvszle*, 1908. 105. l.
151. Az ősnymotatványgyűjtemény régi helyrajzi naplójának utolsó előtti lapján a következő bejegyzés olvasható: Az ősnymotatványokat 1924. április 2- és 3-án revízió alá vettem. A munkálat jele L. Bpest, 1924. ápr. 3. Dr. Lukinich Imre igazgató.
152. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1925. évi állapotáról. *M. Könyvszle*, 1926. 156. l.
Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1927. évi állapotáról. *M. Könyvszle*, 1928. 93., 96—97. l.
153. *Akantisz* i. m. VIII. l. — A *Todoreszku*-könyvtár gyarapítására, valamint a gyűjtemény felállítására kijelölt helyiség átalakítására és berendezésére özv. *Todoreszku* Gyuláné az 1922. évben 138629,10 koronát fordított. L.; Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1922. évi állapotáról. *M. Könyvszle*, 1923. 141. l.
154. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályának állapotáról az 1930. évben. *M. Könyvszle*, 1931. 76. l.
155. A gyűjtemény anyagáról a „Gróf Apponyi Sándor nagy könyvtárának jegyzéke” című helyrajzi napló ad áttekintést.
156. A gyűjtemény revíziójáról 1949. december 21-én készült jelentést ld. az ősnymotatványok régi helyrajzi naplójában.
157. *Proctor*, Robert: *An index to the early printed books in the British Museum*. London, 1898.
158. *Reichling*, Dietericus: *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium Bibliographicum*. Monachii, 1905—1911.
159. *Szabó* Károly és *Hellebrant* Árpád: *Régi Magyar Könyvtár*. III. kötet. Budapest, 1896—1898.

The collection of incunabula in the National Széchényi Library

E. SOLTÉSZ

In 1802, by the time Count Ferenc Széchényi had laid the foundation of Hungary's National Library there were hardly forty incunabula in its collection. Nevertheless, by the end of the century this collection grew to be the greatest in Hungary due to the generosity of the scientists, citizens and bibliophile noblemen supporting the development of the National Library and the regular purchases of the library. Széchényi's small stock of incunabula became an important collection after the purchase of Miklós Jankovich, famous book and art collector's library (1832, 1851). At this time nearly 550 incunabula entered the possession of the National Széchényi Library. The most valuable piece of the acquisition was the first Hungarian print *Chronica Hungarorum* published in Buda in 1473 and the *Thuróczy Krónika* published in Augsburg in 1488 which was one of the parchment copies with a preface printed in gold. In the 19th century the collection increased considerably with some valuable donations by Palatine Joseph further with the library of István Illésházy, landowner in Dubnicz and Lajos Farkas, landowner in Lósonc, as well as with the collection of István Horvát, university professor and librarian. Among the valuable pieces the library bought, the following are worth mentioning: Second edition of the *Constitutiones in clyvi regni Hungariae* published by Kachelofen in Leipzig and bought in 1873; the splendidly illuminated parchment copy of *Missale Quinqueecclesiense* (Venice 1499) bought for 40 gold coins in 1878 and *Missale glagoliticum* (Senj 1494) bought for 1505 marks in 1895.

The collection, which consisted in 1902 of 1100 volumes was enriched by the material coming from the Old Hungarian Library of the landowner dr. Gyula Todoreszku and from the precious Hungaria collection of Count Sándor Apponyi. At the beginning of the fifties it was further increased by the nationalized material from dissolved libraries. It was from this material that the only *Corvina* incunabulum of the collection, the copy of *Nicolaus de Ausmo's Supplementum Summae Pisanellae* (Venice 1473), illuminated for King Matthias came into the possession of the library. The library bought in 1957 the fragment of the *Gutenberg Bible* of 42 lines and in 1960 Franz Renner's and Petrus de Bártfa's *Venetian Breviarium Romanum* edition of 1478. According to the *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* and the Italian catalogue of incunabula only two copies were known to be in existence from the latter.

In 1963 the collection of incunabula consisted of 1742 prints originating from the XV. century. Over 850 incunabula were prepared in German and over 600 in Italian printing houses. In the collection there are 142 incunabula from Basel, 30 from France, 21 from the Netherlands, 19 from Vienna, 14 from Belgium, 9 from Bohemia, 1 from Hungary, 1 from Spain, 1 from Portugal and 1 from Montenegro. Comparatively only a few XV. century's books from West European countries have reached us. The collection contains 74 German, 15 Italian, 11 Greek, 3 Czech, 1 Latin-Dutch, 1 Hebrew, and two incunabula (1 Glagolite and 1 Cyrillic) written in the language of the Old Church Slavonic.

The incunabula are likely to have been guarded in the honorary hall of the library even at the end of the last century. According to our information their first thorough catalogue was prepared in 1888 and in 1895 a printed catalogue—containing 896 works and numerous duplicats—was published by Ignác Horváth. In the early fifties the collection was rearranged and the pieces got new location marks. Simultaneously modern catalogue-cards of the incunabula have been made and catalogues presenting the collection from twelve points of view have been drawn up. The rich collection of incunabula and their catalogues in the national library facilitated to work out the union catalogue prepared for the press for 1963 of nearly 7000 incunabula guarded in Hungary's libraries.